

Юрій ФЕДОРКІВ,

orcid.org/0000-0001-5809-6234

*аспірант кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу і диригування
факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(Київ, Україна) fedorkiv789@ukr.net*

ПЕДАГОГІЧНІ ВПЛИВИ І ЗМІСТОВІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті представлено результати теоретичного аналізу феномену педагогічних впливів і змістові аспекти навчання майбутніх учителів музичного мистецтва та окреслено практичні аспекти втілення методологічних основ навчання духовика-інструменталіста з позицій формування фахових навичок. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні специфіки педагогічного і виконавського досвіду у здобутті майстерності гри на фаготі під час навчання на музичних факультетах педагогічних університетів у контексті реалізації принципів суб'єкт-суб'єктного спілкування і взаємодії між учителем і учнем, а також у формуванні системи художньо-естетичного і педагогічного мислення майбутніми вчителями музичного мистецтва. Проблема представлена з теоретико-методологічних позицій аналітико-концептуального й виконавського методів сучасної педагогіки і виконавського музикознавства. Виявлено, що зв'язок між інструментальною підготовкою майбутніх учителів музичного мистецтва (духовика-інструменталіста) і художньо-виконавським рівнем фахової майстерності є залежним від створення дієвої системи особистісно-зорієнтованого навчання, системи трансляції знань і традицій. У роботі робиться наголос на визначальних позиціях педагогічних впливів стосовно змістового наповнення процесу навчання у класі фагота мистецьких факультетів педагогічних університетів, це: індивідуально-особистісний підхід до навчання; педагогічна вимогливість і багатоцільовий підхід до вивчення та практики виконання; першочергова увага до проблем дихання, інтонації та артикуляції; підтримання техніки гри на стабільно високому рівні; «розумна» практика гри, практика «якісного» звучання; розширений методичний інструментарій для індивідуальних потреб і вирішення індивідуальних технічних проблем виконавця; упевненість у собі, самодисципліна, позитивне мислення, музичне уявлення та смак; орієнтація на постійний розвиток і вдосконалення. Зроблено висновок, що методологічні основи формування інструментальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва (духовиків-фаготистів) визначаються процесами фахового навчання, творчого, світоглядного саморозвитку інструменталіста, результатом чого є вдосконалення рівня володіння інструментом.

Ключові слова: педагогічні впливи, зміст, інструментальна підготовка, музичне мистецтво, педагог, виконавець-фаготист, майбутні вчителі.

Yurii FEDORKIV,

orcid.org/0000-0001-5809-6234

*Postgraduate Student at the Department of Theory
and Methods of Music Education, Choral Singing and Conducting
of Anatoliy Avdiievsky Faculty of Arts
National Pedagogical Dragomanov University
(Kyiv, Ukraine) fedorkiv789@ukr.net*

PEDAGOGICAL INFLUENCES AND CONTENT ASPECTS OF TEACHING FUTURE TEACHERS OF MUSIC ART

*The article presents the results of theoretical analysis of the phenomenon of pedagogical influences and semantic aspects of teaching future teachers of music and outlines the practical aspects of the implementation of the methodological foundations of teaching the over-instrumentalist from the standpoint of professional skills. **The purpose** of the study is to theoretically substantiate the specifics of pedagogical and performing experience in acquiring the skill of playing the bassoon while studying at the music faculties of pedagogical universities in the context of implementing the principles of subject-subject communication and interaction between teacher and student. -aesthetic and pedagogical thinking by future teachers of music. The problem is presented from the theoretical and methodological positions of analytical-conceptual and performing **methods** of modern pedagogy and performing musicology. **Results.** It is revealed that the connection between the instrumental training of future teachers of music art (wind instrumentalist) and the artistic and performing level of professional skill depends on the creation of an effective system of personality-oriented learning, the system of translation of knowledge and traditions. The paper emphasizes the defining positions of pedagogical influences*

*in relation to the content of the learning process in the bassoon class of art faculties of pedagogical universities, these are: individual-personal approach to learning; pedagogical requirements and multi-purpose approach to the study and practice of implementation; priority attention to problems of breathing, intonation and articulation; maintaining the technique of the game at a consistently high level; "Smart" practice of the game, the practice of "quality" sound; advanced methodological tools for individual needs and solving individual technical problems of the performer; self-confidence, self-discipline, positive thinking, musical imagination and taste; focus on continuous development and improvement. It is **concluded** that the methodological basis for the formation of instrumental training of future teachers of music art (bassoonists) is determined by the processes of professional training, creative, ideological self-development of the instrumentalist, resulting in improving the level of mastery of the instrument.*

Key words: pedagogical influences, content, instrumental training, musical art, teacher, bassoonist, future teachers.

Постановка проблеми. Важливою передумовою духовного вдосконалення особи є освіта і виховання як психолого-педагогічний процес впливу на людину з метою засвоєння нею наукових знань, необхідних ціннісних переконань і практичних навичок, життєвої орієнтації та активної соціальної позиції. Сучасний педагогічний процес навчання тісно пов'язаний із концепцією людини, репрезентованою сучасною культурною епохою. Саме це надає мистецькій освіті ознак особливої суб'єктивної форми сприйняття світу. Зрозуміло, що нині перед українською мистецькою освітою постала нагальна потреба вдосконалення системи виховання й освіти задля спонукання особистості до активного творчого пошуку, до самореалізації. Провідна роль у реалізації такої потреби відводиться інноваційній спрямованості сучасної освіти з її принципами інтерактивної взаємодії персоналій освітнього процесу, інформаційно-практичної спрямованості знання, психолого-методичного спрямування.

Аналіз досліджень. Особистісні аспекти і педагогічні проблеми вищої освіти ґрунтовно досліджували науковці, виокремлюючи їхні філософські, гуманітарні, культурологічні, психологічні аспекти: В. Андрущенко, С. Безклубенко, Р. Беланоа, В. Бітаєв, І. Зязюн, О. Коломієць, К. Корсак, А. Морозова, В. Мудрак, М. Попович, О. Сидоренко, З. Донець, Е. Лузік, Л. Настенко, Г. Онкович, О. Шевнюк та ін. Причому особливу увагу багатьох фахівців звернено на першочергову актуальність педагогічних впливів і змістового аспекту навчання, світоглядних основ навчання.

Для сучасної педагогічної думки цікавими є концептуальні ідеї філософії та методології освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, В. Лутай та ін.); концепції компетентнісного підходу до інструментальної підготовки майбутнього вчителя (Н. Бібік, Е. Зеєр, І. Зимня, С. Сисоєва, А. Хуторської, В. Ягупов та ін.); психолого-педагогічні концепції теорії та практики розвитку здібностей (Л. Бочкарьов, Л. Виготський, В. Петрушин, В. Ражников, Б. Теплов та ін.); наукові праці з фахової підготовки майбутніх учителів

музичного мистецтва (Н. Гуральник, О. Олексюк, В. Орлов, Г. Падалка, Г. Побережна, Є. Проворова, О. Реброва, О. Ростовський, О. Рудницька, В. Федоришин, В. Шульгіна, О. Щолокова та ін.); науково-методичні розробки інструментального навчання (В. Антонюк, А. Болгарський, Б. Гнидь, К. Чеченя, Д. Юник та ін.) тощо.

Мета статті – розглянути педагогічні впливи в контексті реалізації принципу суб'єктності освітнього процесу у формуванні професійних навичок студентів (клас фагота) факультетів мистецтв педагогічних університетів, що має колосальне методологічне значення для сучасної музичної освіти, оскільки специфіка названої суб'єктності полягає у тому, що індивід – майбутній учитель музичного мистецтва як суб'єкт культурно-мистецького процесу є адресатом культурно-педагогічних впливів і водночас творцем його результативних досягнень. Ця дуальність положення суб'єкта музичної освіти виникає і розуміється у контексті загальної структури аудиторії культурно-мистецького процесу як його дієвий компонент, здатний на свободу індивідуального вибору і мистецького пошуку.

Виклад основного матеріалу. Професійний образ педагога-музиканта в сучасній системі мистецької освіти має спільну методологічну основу з гуманістичною, індивідуально зорієнтованою й культурологічною концепціями педагогічних впливів. Поєднуючи в собі персоніфіковані характеристики культури особистості, культури музиканта-фахівця й музичної культури, професійний образ майбутнього вчителя музичного мистецтва сприяє розвитку педагогічних відносин у мистецькому освітньому середовищі й відтворює у собі зміни, що відбуваються в освітньому процесі, виступаючи як його умова та показник результативності й удосконалення.

Освітнє поле музичного навчання у вищих педагогічно-мистецьких профілю будується, розвивається відповідно до професійних цілей та науково обґрунтованих засобів, методів і шляхів їх здійснення (Гузій та ін., 2018: 117). Це передбачає множину педагогічних теорій, систем, концеп-

цій, технологій та методик. Саме вони є основою змістовних концептуальних моделей, що передбачають професійний розвиток майбутніх учителів музичного мистецтва, ідеальних конструктивів їх персоніфікованих мистецьких практик. Базові моделі сучасної мистецької освіти побудовані з урахуванням родових, сутнісних особливостей типів взаємодії між учасниками освітнього процесу (педагог-учень, викладач-студент) для досягнення професійно визначених цілей та стандартів. Кожній такій базовій моделі відповідає певна наукова педагогічна парадигма.

Поняття «парадигма» (грец. *paradeigma* – приклад, зразок) у філософській культурі стародавніх еллінів та Середньовіччя характеризувало сферу вічних ідей як першообраз, зразок, згідно з яким Бог створив образ суцього. Термін «парадигма» сьогодні найвдаліше виявляє своє значення серед світоглядних категорій як загальноконцептуальна система пояснення світу (Титова, 2018: 76). У педагогіці парадигмою процесу навчання й виховання, світоглядними пріоритетами впровадження інноваційних методик мистецької освіти мають стати опанування майбутніми вчителями музичного мистецтва форм духовно-творчого світосприймання навколишнього світу й творчої самореалізації.

Професійний образ педагога – майбутнього вчителя музичного мистецтва передбачає уважне відношення до особистості учня, його нахилів і запитів. Педагог не має здійснювати авторитарний вплив на учня, а має розуміти процес засвоєння учнями знань як залежний від умов і стану їх внутрішнього особистісного світу, досвіду, інтелектуальних і чуттєвих потреб. Такий принцип взаємодії інтерпретується сучасною педагогікою як принцип особистісно-зорієнтованого навчання, основа суб'єкт-суб'єктних відносин у навчанні. У такому контексті проблема освіти і педагогічного розвитку майбутніх учителів музичного мистецтва інтерполюється у проблему виховання суб'єкта культурно-мистецького простору. Саме такий підхід зумовлює прилучення особистості учня до професійних актуалітетів і естетичних та світоглядних надбань музичного мистецтва через педагогічну спадкоємність накопичення мистецького досвіду. Особистість учня стає прямим культурогенним суб'єктом, здатним утілити зміст музичного навчання, зробити музичне знаання своїм власним досягненням.

Мистецьке, естетичне і духовне спілкування вчителя та учня лежить в основі набуття учнем рис вільного виконавського самопредставлення, адже спілкування в його морально-духовному визна-

ченні – це найвищий рівень суб'єкт-суб'єктних відносин між людьми, в яких імпліцитно й експліцитно (неявно і явно) виражаються ноологічні здатності людини як тілесно-душевно-духовної істоти: раціональність (уява, інтуїція, розум), етичність (воля, віра, совість) і естетичність (любов, радість, надія). Розмірковуючи про природу спілкування у ситуації сучасного мистецького навчання, слід визнати конструктивну роль дискурсу як феномену співтворчості, де відносини педагога й учня є відносинами суб'єкт-суб'єктного ряду, роль індивідуальності особи у цих відносинах особливо велика: індивідуальний підхід до навчання, розкриття індивідуальних здібностей учня-інструменталіста, ситуації моделювання образу виконавця, набуття інтерпретативного досвіду прочитання авторського тексту тощо (Самітов, 2007: 69).

Педагогічний вплив на майбутнього вчителя музичного мистецтва містить у собі значний творчий потенціал, в основі якого – допомога у вирішенні проблеми особистісного зростання і формування професійного рівня. Застосування необхідних для цього технологій та методів передбачає гуманізацію відносин між педагогом і учнем, орієнтацію на суб'єкт-суб'єктні стосунки. Формуванню професійних і світоглядних орієнтацій майбутнього вчителя музичного мистецтва сприяють практично сформульовані методи навчання на базі застосування особистісно-зорієнтованого підходу (Дубасенюк, 2008: 29).

Наприклад, ставлячи питання про формування навичок професійної культури інструментального виконання (клас фагота) у майбутніх учителів музичного мистецтва, виникає низка конкретних завдань щодо системи музичного педагогічного впливу, її найважливіших аспектів. Зокрема, на що першочергово необхідно звертати увагу викладачеві: на звук, на інтонацію, які наголоси потрібно постійно робити педагогу?

Відповідь на це питання ґрунтується на усвідомленні того, що кожен урок із кожною особистістю є унікальним. На уроці викладачеві необхідно загалом подивитися, як працює студент – майбутній вчитель музичного мистецтва. Потрібно також усвідомлювати, що для багатьох учнів дуже важко, якщо їм відразу видати всю інформацію, необхідно робити це поступово, крок за кроком – від вирішення простих проблем до складних. Потрібно не просто вказувати на проблему, а пропонувати метод, як цю проблему можна виправити. Викладач увесь час шукає шляхи вирішення проблем учня і пропонує учневі спробувати той чи інший спосіб вирішення про-

блеми у кожний конкретний момент навчання. Коли учень відчуває, що його проблема у даний конкретний момент досягла свого вирішення, виникає відчуття особистої перемоги і задоволеності від отриманих результатів.

Цікаво, що така важлива проблема, як артикуляція та інтонація інструментального звукодобування (клас фагота) у контексті здійснення педагогічних впливів на особистість учня – майбутнього вчителя музичного мистецтва, не має однозначного вирішення, тому що для когось великою проблемою є дихання, хтось зупиняється на технічних аспектах гри. Насправді, дихання та інтонація становлять узгоджену дієву систему, успішне функціонування якої допомагає вирішувати артикуляційні та інтонаційні проблеми, які для духовиків є складними завданнями (тон, інтонація, характер, настрій) (Апатський, 2006: 224).

Здійснення педагогічних впливів на становлення професійної майстерності тісно пов'язане зі складниками фахового художньо-виконавського мислення: збагаченням музично-образного інструментального мовлення; естетичними, психологічними настановленнями у виконавській практиці фаготистів, які відбивають характерні риси організації особистісного прояву творчої індивідуальності; набуттям сформованих фахових рис професійної техніки виконавства.

Досягнення природності, виразності й пластичності звуку неможливе без ліквідації таких недоліків, як затиснутість м'язів, нервово-психічна й енергетична млявість, неготовність в опануванні сили, напруги, об'ємності, технічності тощо музичного звучання. Опрацювання недоліків систематичною наполегливою працею у формуванні професійних виконавських умінь винагороджується здобуттям виконавської свободи – якістю управління звуком відповідно до художнього змісту музичного твору.

Педагогічний вплив на особистість учня – майбутнього вчителя музичного мистецтва полягає у тому, щоб здійснити помітні позитивні зміни у процесі професійного розвитку студента. Педагог може впливати багатьма способами, і це залежить від особистості студента. Коли студент виявляє невпевненість у собі, тоді для педагога дуже добре бути близьким до студента і передавати свою сильнішу енергію. Коли студенти стають старшими, грають краще і впевненіше, педагогу краще тримати дистанцію, щоб студент відчував свою самостійність і відповідальність. Викладач долучається за допомогою окремих виконавських аспектів, наприклад за допомогою фразування чи образно-емоційного розкриття студента під час гри.

Викладач має завжди залишатися вимогливим – допомагати студенту, майбутньому вчителю музичного мистецтва з пошуком мотивації, натхнення, якісної інформації. Важливо розуміти, що немає одного універсального методу навчання для всіх студентів, адже кожен студент є особистістю з індивідуальним набором якостей і властивостей (характер, темперамент, пам'ять, реакція, обдарованість, нахили і симпатії тощо), і викладач, проєктуючи і здійснюючи педагогічний вплив, завжди шукає компроміси задля уникнення явища негативних наслідків у наполегливому бажанні виправити щось, адже завжди є багато того, над чим потрібно працювати.

Викладачу необхідно усвідомлювати й орієнтувати своїх студентів на «розумну практику гри». Розумна практика гри означає «якісну» практику гри. І це є ініціатива педагога – закладати основи активного слухання і вимогливості до себе у бажанні досягти висот музичної артикуляції й якісного, «красивого» звуку. Саме викладач сприяє розрізненню у свідомості учня – майбутнього вчителя музичного мистецтва таких понять, як «вивчення» та «практикування». Вивчення – це розуміння того, що необхідно для того, щоб виконати текст правильно. Практикування – означає зіграти текст правильно після багатьох спроб, доведення виконання до автоматизму. Досвідчений викладач рекомендує учням багатоцільовий підхід до вивчення та практики виконання, вважаючи, що кожен відтворений звук впливає на рівень виконання. Саме ініціативою вчителя є те, щоб закласти в учня і розвинути професійні основи якісного звуку, інтонаційно артикульованого та емоційно наповненого.

Для студентів-фаготистів мистецьких факультетів педагогічних університетів надзвичайно важливо постійно тримати себе в певному ігровому ритмі та тонусі, адже від процесу навчання і майстерності студента очікують не просто вчасно відтворених звуків, а звуків із належною динамікою (голосною чи тихою), артикуляцією (м'якою чи твердою), і, найголовніше, звуків «красивих» (Апатський, 2006: 321). Студенти – виконавці на фаготі мають розумітися також і у різних стилях. Щоб зробити це все можливим, потрібно знайти педагогічні способи, щоб вплинути на підтримку студентом якості власної гри та збереження виконавської техніки на стабільно високому рівні. Тому одне з важливих педагогічних завдань (клас фагота) полягає сьогодні у поєднанні свободи артистичної індивідуальності з повагою до тексту твору і розуміння намірів композитора (Москаленко, 2002: 15).

Нові змістові пласти творів, нові форми, в яких присутнє жанрове й стильове нашарування, зумовлюють появу нових засобів виразності, нових технічних виконавських прийомів. Технічні і мистецькі можливості фагота є виразно різноманітними: на інструменті можна виконувати віртуозні пасажі, різні стрибки, відтворювати ніжну кантилену та багато ін. Сучасний фаготист – майбутній учитель музичного мистецтва здатен продемонструвати професіоналізм високого класу, сфера виразної гри якого поширюється на всі регістри фагота, здатен володіти дійсно віртуозною технікою, зокрема такими прийомами, як подвійне staccato, vibrato, frullato, техніка багатозвуччя та ін.

В осмисленні педагогічних впливів і індивідуального становлення духовика-інструменталіста в процесі навчання на факультетах мистецтв педагогічних університетів важливим є навчити створювати виконавські концепції творів, розуміти художню цілісність творів та вміти застосувати засоби щодо створення такої цілісності, де сутність виконання – у переконливості художньо-виконавського мислення і виконавського стилю музиканта. Важливими чинниками, які формуються у студентів під час навчання і сприйняття педагогічних порад, є впевненість у собі, позитивне мислення, музичне уявлення та смак. Ці чинники викладачеві потрібно постійно заохочувати та розвивати: розум є головним джерелом прогресу та хороших результатів у музичному навчанні студентів – майбутніх учителів музичного мистецтва.

Висновки. Педагогічний вплив на особистість учня – майбутнього вчителя музичного мистецтва, полягає у тому, що викладач дає студенту відчуття зросту й удосконаленості. Причому викладач не дає студенту відчуття впевненості у собі в готовому вигляді, а допомагає студенту самостійно збудувати цю впевненість. Загалом професійна майстерність володіння інструментом (клас фагота) базується на тому, що музикант здатен здійснити свій розвиток завдяки гарній музиці, напрацьованій техніці виконання і сформованій впевненості в собі. Як у цьому допома-

гає викладач? Викладач разом з учнем радіє кожному маленькому успіху, підбадьорює, переконує, заохочує. Якщо є помилки у виконанні, викладач допомагає знайти способи їх вирішення, маючи для кожного учня свої рекомендації, вправи, підказки. Завжди важливо пам'ятати, що у відносинах між учителем і студентом учителю потрібно дотримуватися особистісно-зорієнтованого підходу до виховання студентів, використовуючи ті методи навчання, які працюватимуть саме для конкретного студента.

Викладач повинен комплексно підходити до вирішення технологічних завдань і проблем студента (клас фагота). Зокрема, наголосимо на визначальних позиціях педагогічних впливів стосовно змістового наповнення процесу навчання у класі фагота мистецьких факультетів педагогічних університетів, це: індивідуально-особистісний підхід до навчання; педагогічна вимогливість і багатоцільовий підхід до вивчення та практики виконання; першочергова увага до проблем дихання, інтонації та артикуляції; підтримання техніки гри на стабільно високому рівні; «розумна» практика гри, практика «якісного» звучання; розширений методичний інструментарій для індивідуальних потреб і вирішення індивідуальних технічних проблем виконавця; упевненість у собі, самодисципліна, позитивне мислення, музичне уявлення та смак; орієнтація на постійний розвиток і вдосконалення. Однією з переваг сучасного навчання у класі фагота на факультетах мистецтв педагогічних університетів є спрямованість викладання на індивідуальні особливості кожного учня, сюди відносяться як фізіологічні, так і психологічні аспекти.

Процес здобуття майстерності є процесом тривалим, непростим, але викладачу завжди потрібно зберігати витримку, підбадьорювати і бути чесним (у позитивному значенні цього слова). Мета педагогічного впливу в процесі навчання на факультетах мистецтв педагогічних університетів – навчити студента грати на високому рівні й допомогти йому стати висококваліфікованим спеціалістом – майбутнім учителем музичного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апатский В. Н. Основы теории и методики духового музыкально-исполнительского искусства : учебное пособие / Нац. муз. акад. Украины им. П. И. Чайковского. Киев : Задруга, 2006. 432 с.
2. Дубасенюк О. А. Концептуальні моделі педагогічної освіти: наукові пошуки та здобутки. *Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку* : монографія / О. А. Дубасенюк та ін. ; за заг. ред. проф. О. А. Дубасенюк ; вид. 2-е, доп. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2008. С. 8–29.
3. Концепція розвитку педагогічної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 1 липня 2018 р. № 776.
4. Москаленко В. М. Про задум та музичну ідею твору. Музичний твір як процес. *Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського*. 2002. Вип. 21. С. 9–17.

5. Самітов В. Специфіка інтерпретаційного мислення музиканта-виконавця (психофізіологічний аспект) : монографія. Київ : ДАККіМ, 2007. 200 с.
6. Теорія та методика професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів: акмеологічні аспекти : монографія / кер. авт. кол. Н. В. Гузій. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 516 с.
7. Титова Н. М. Теоретико-методичні основи психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання : монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 350 с.

REFERENCES

1. Apatskiy, V. N. Osnovy teorii i metodiki duhovogo muzykalno-ispolnitelskogo iskusstva : ucheb. posobie / Nats. muzyk. akad. Ukrainyi im. P.I. Chaikovskogo. Kiev : TOV «Zadruga», 2006. 432 s. [in Russian].
2. Dubaseniuk O. A. Kontseptualni modeli pedahohichnoi osvity: naukovі poshuky ta zdobutky // Profesiino-pedahohichna osvita: suchasni kontseptualni modeli ta tendentsii rozvytku: [Vocational teacher education: modern conceptual models and trends]: Monohrafiia / Avt. kol. O. A. Dubaseniuk, O. Ie. Antonova, S. S. Vitvytska, N. H. Sydorhuk, O. M. Spirin, N. V. Yaksa ta in. / Za zah. red. prof. O.A. Dubaseniuk: Vyd. 2-e, dop. Zhytomyr: Vydvo ZhDU im. I. Franka, 2008. pp. 8-29. [in Ukrainian].
3. Kontseptsiiia rozvytku pedahohichnoi osvity. [The concept of development of pedagogical education]. Zatverdzhena Nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 1 lypnia 2018 r. № 776. [in Ukrainian].
4. Moskalenko, V. M. Pro zadum ta muzychnu ideiu tvor. Muzychnyi tvir yak protses [About the idea and musical idea of the work. A piece of music as a process]. Naukovyi visnyk Nats. muz. akad. Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho. Vyp. 21. 2002. pp. 9-17.[in Ukrainian].
5. Samitov, V. Z. Spetsyfika interpretatsiinoho myslennia muzykanta-vykonavtsia (psykhofiziologichnyi aspekt): monohrafiia. [Specifics of interpretive thinking of a musician-performer (psychophysiological aspect)] : Monohrafiia. Kyiv : DAKKiM, 2007. 200 p.[in Ukrainian].
6. Teoriiia ta metodyka profesiino-pedahohichnoi pidhotovky osvitiian skykh kadriv: akmeologichni aspekty [Theory and methods of professional and pedagogical training of educational staff: acmeological aspects]: Huzii, N. V. & in. : monohrafiia. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2018. 516 p. [in Ukrainian].
7. Tytova, N. M. Teoretychni i metodychni zasady psykhologopedahohichnoi pidhotovky maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia [Theoretical and methodological principles of psycho-pedagogical training of future teachers of vocational training]. (dys. d-ra ped. nauk). Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova, Kyiv, 2018. 350 p.[in Ukrainian].